

Rodinné komunikačné vzorce

Family Communication Patterns

Ján Hacek^{1*}

¹Univerzita Komenského v Bratislave, Filozofická fakulta, Katedra žurnalistiky

Abstrakt

Predkladaný text predstavuje, interpretuje rodinné komunikačné vzorce, ako metodiku výskumu a ako súčasť výskumného úsilia, ktoré sa už roky realizuje vzhľadom na rôzne aspekty rodinného života najmä v oblasti sociológie a psychológie. Rodinné komunikačné vzorce vyjadrujú na jednej strane orientáciu komunikačného prostredia rodiny na dialóg alebo na konformitu. Na druhej strane predstavujú metodiku výskumu, ktorou sa určuje spomínaná orientácia rodiny. Predstavenie výskumného nástroja a metodiky ich merania je cieľom predkladanej práce. Môže poslúžiť ako východisko vo výskumnom úsilí, nakoľko ide o merný systém používaný už niekoľko desiatok rokov.

Kľúčová slova: rodinné komunikačné vzorce, rodina, dialóg, konformita, metodika

Abstract

Family Communication Patterns are the methodical way to distinguish between two sides of communication sphere inside the family. The current model suggests a concept of conformity orientated family and conversation orientated family. We point at the mentioned orientation as a main prediction of behavioral manners of family members in communication area. The aim of our study is to introduce mentioned methodical way and describe one of the possible approaches in family communication area. In this paper, we describe Family Communication Patterns instrument which has a set of questions to quantitative measure family communication patterns.

Family Communication patterns show how parents communicate with their children. The construct of Family Communication Patterns has been often used by researchers for decades. They have used this construct to describe a family environment influenced by many variables. Researchers also began to examine how family communication patterns are related to children's development in some aspects. Original model of these communication patterns was used by researchers to investigate an interest about public sphere, protection children online and parental mediation online as well.

Family communication patterns are described in terms of conformity orientation (originally "socio-orientation") and conversation orientation (originally "concept orientation").

The first of them point at the parent's authority and extensive encourage to accept parent's advice or opinion. Children in this type of families accept parental authority, maintain

* Korespondenční autor: Ján Hacek, Univerzita Komenského v Bratislave, Filozofická fakulta, Katedra žurnalistiky
E-mail: yanhacek@gmail.com

consistent relationship and to remain away any misunderstanding with their parents or others. The conformity oriented families are authoritative and controlling families. The conversation orientation includes families within is natural to spend a lot of time together. These family members share their thoughts and activities. One of the main features of conversation orientation families is effort to discussion. It means the children are encouraged to discuss with their parents and they are encouraged to express their individual ideas, beliefs and feelings.

Keywords: family communication patterns, family, conversation orientation, conformity orientation, methodology

Úvod

Počiatkové využívanie rodinných komunikačných vzorcov siaha niekoľko desiatok rokov dozadu, kedy začali vznikať prvé práce (Chaffee et al., 1966; McLeod et al., 1966; Ritchie, 1988) zamerané na deskripciu komunikačného prostredia v rodine. Ich prínos je opísaný aj v neskorších štúdiách (Fujioka & Austin, 2002; Kelly et al., 2002; Kuhar, 2010; Nardello, 2002; Pingree et al., 2000; Ritchie, 1988; Ritchie, 1991; Ritchie, 1997; Ritchie & Fitzpatrick, 1990; Schrodtt et al., 2009; Sillars et al., 1984; Tims & Masland, 1985), kde sú jednotlivé vzorce ďalej rozpracované a v niektorých prípadoch upravené (Ritchie, 1991), ako uvádzame ďalej, v časti venovanej ich reinterpretácii.

Rodinné komunikačné vzorce sú prekladom anglického pomenovania Family Communication Patterns² (FCP) a ponúkajú metodiku na zistenie spôsobu komunikácie v rodine a umožňujú tak pracovať s bipolaritou komunikačného prostredia v rodine. Definujú ho ako orientáciu na dialóg alebo konformitu medzi členmi rodiny (Chaffee et al., 1971, Ritchie & Fitzpatrick, 1990; Tims & Masland, 1985).

Hoci má pôvodná koncepcia rodinných komunikačných vzorcov už niekoľko desiatok rokov, stále existuje o ňu záujem – ako o vzor či východisko výskumov. Tie sú často spájané s viacerými oblasťami skúmania, ako so záujmom detí o verejnú sféru, o konzumné správanie v rodine, s ochranou detí v online prostredí, socializáciou konzumentov, či s rozhodnutiami o kariére mladých (Ritchie & Fitzpatrick, 1990).

Autori zaoberajúci sa rodinnými komunikačnými vzorcami sa inšpirovali pojmo-teoretickými východiskami pôvodných autorov (Tims & Masland, 1985). A práve tieto práce (Adorno et al., 1950; Laswell, 1930; Newcomb, 1953), zamerané na vývoj jednotlivých pojmov, pomohli definovať metodiku rodinných komunikačných vzorcov. V súčasnosti sa používa skôr upravený nástroj rodinného komunikačného vzorca – Revised Family Communication Pattern (RFCP), ktorý upravil Ritchie a Fitzpatrick (1990). Tieto komunikačné vzorce, ako vidíme v texte ďalej, adaptované z predchádzajúcich štúdií, nás odkazujú na rodinné prostredie a na usporiadanie vzťahov v ňom. Predmetom skúmania je demonštrácia sily či autority zo strany rodičov a jej prejavy v komunikačnom prostredí rodiny.

² Family Communication Patterns (FCP) (Chaffee et al., 1971; Austin, 2002; Moudry, 2008).

Môžeme predpokladať, že pri skúmaní typu rodiny narazíme na vzájomné rozdiely vo vnímaní rodinného prostredia i na základe dôrazu na harmóniu vo vzťahoch, či rozhodovanie sa, ktoré závisí na hierarchickom alebo rovnocennom postavení členov rodiny. Skúmanie komunikačného prostredia v rodine predpokladá na jednej strane preferovanie pluralizmu a na druhej strane dôraz na udržanie harmonických vzťahov aj za cenu, že sa deti podriadia rodičom.

Analýza týchto vzťahov sa v počiatkových štúdiách ukázala ako nedostatočná. Zatiaľ čo sa väčšina skúmaných rodín prikláňala k niektorému z komunikačných vzorcov, niektoré rodiny nespádali ani pod jeden z nich (Tims & Masland, 1985). Ukazuje sa, že rodič len málokedy realizuje niektoré zo spomínaných princípov zámerne. Neuvedomuje si tak napríklad, že nedostatočná komunikácia nepomôže dieťaťu rozlišovať škodlivé od užitočného.

Rodičia sa v rodinách medzi sebou odlišujú spôsobom komunikácie s dieťaťom. Tá môže byť napĺňaná v dvoch relatívne nezávislých dimenziách. V prvej ide o zdôrazňovanie hodnôt, na ktoré sa v rodine kladie dôraz a to bez obáv z následnej polemiky alebo neprimeranej výmeny názorov. Druhá dimenzia sa týka predovšetkým zdôrazňovania vzájomnej úcty, rešpektu bez výmeny názorov (Fujioka & Austin, 2002).

Využitie predkladanej koncepcie rodinných komunikačných vzorcov vidíme najmä v oblasti sociológie. Vychádzame zo skutočnosti, že väčšina štúdií, ktoré sú pokladom pre náš text, sa opiera o sociológiu – presnejšie, venujú sa najmä sociológii rodiny a sociológii výchovy (Fujioka & Austin, 2002; Krcmar, 1996; Youn, 2008). Mnohé z týchto textov sa s využitím nástroja rodinných komunikačných vzorcov zamerali napríklad na definovanie komunikačného prostredia dieťaťa a jeho vnímanie reality. Komunikácia v rodine je tu chápaná ako celok a nie s dôrazom na jednotlivé vzťahy medzi jej členmi (Ritchie & Fitzpatrick, 1990). Už pôvodná koncepcia komunikačných vzorcov v rodine bola do značnej miery ovplyvnená úsilím v oblasti sociológie v snahe definovať pojmy týkajúce sa rodinných vzťahov (Tims & Masland, 1985). Nástroj rodinných komunikačných vzorcov sa spája aj so sociológiou médií, presnejšie s mediálnou výchovou v rodine (Buijzen et al., 2008; Fujioka & Austin, 2002; Moudry, 2008; Schrodte et al., 2009). Môžeme to označiť ako príklad aktuálneho použitia opisovaných vzorcov a to najmä v prípade, ak sa skúma spôsob mediácie³ medzi rodičom a dieťaťom, napríklad v prostredí internetu (Hacek, 2014).

Opisovaný nástroj komunikačných vzorcov má bezpochyby i širšie využitie. Pokiaľ ide o konkrétnu prax, jeho využitie je možné i v oblasti psychológie. Skúmaný bol napríklad vplyv dominantného komunikačného vzorca v rodine dieťaťa na jeho vzťahy v dospelosti (Ledbetter, 2008), či vplyv spôsobu komunikácie v rodine na komunikáciu v dospelosti (Austin, 1993).

Teoretické východiská skúmania s použitím koncepcie rodinných komunikačných vzorcov boli v slovenskom prostredí predstavené a použité zatiaľ výhradne v spojitosti so skúmaním rodinného prostredia v súvislosti s mediálnou výchovou v rodine (Hacek, 2014; Izrael 2013). Hoci ich deskripcia je pri rovnakej téme prítomná i v iných prácach (Hacek, 2014; Izrael, 2010; Tomková et al., 2016; Rozehnalová, 2013; Šťastná et al., 2014). Autori vychádzali najmä z reinterpretovanej koncepcie rodinných komunikačných vzorcov⁴ (Ritchie – Fitzpatrick, 1990, s. 526), ktorá predstavuje dostatočnú spoľahlivosť, aby mohla byť použitá i v súvislosti s rôznym zameraním a vzhľadom na rôznu výskumnú populáciu (Rueter – Koerner, 2008; Browne, 2010).

³ Mediácia, rodičovská mediácia – spôsob komunikácie mediálnych obsahov a používania médií rodičov smerom k deťom (Hacek, 2014)

⁴ (The Revised Family Communication Pattern Instrument) (RFCP) (Ritchie – Fitzpatrick, 1990, s. 526)

Rodinné komunikačné vzorce – spoločenská a koncepcná orientácia rodiny

Rodinné komunikačné vzorce spadajú pod dve pôvodné, stále a relatívne nemeniace sa orientácie rodinného prostredia, aj keď sa postupom času obnovovali a dopĺňali (Ritchie & Fitzpatrick, 1990), ako uvádzame v ďalšej časti o ich reinterpretácii. Pôvodne ide o rodinné prostredie orientované spoločensky⁵ a na druhej strane o rodinné prostredie orientované na koncepciu, pojem, chápanie súvislostí⁶ (Nardello, 2002).

Rodinnými komunikačnými vzorcami sa označuje sociálno-kognitívna teória rodinnej komunikácie, ktorá vznikla spolu s rozvojom výskumu komunikácie v rodine, najmä v oblasti rodinnej sociológie. Táto teória kladie dôraz na účinok obojsmernej komunikácie v rodine. Skúma, či bude rodina orientovaná na konformitu, alebo bude dominovať orientácia na dialóg. Ukazuje sa, že rodiny skutočne podriaďujú svoje správanie jednému z opisovaných vzorcov komunikačného prostredia (Browne, 2010).

Jedným zo vzorcov je spoločensky orientovaná rodina. Zahŕňa prostredie, ktoré je definované vedením dieťaťa k podriadeniu svojho konania autorite rodiča spolu s dôrazom na harmonické vzťahy v rodine. Od detí sa napríklad očakáva, že sa budú vyhýbať konfliktom a potláčať zlosť (Nardello, 2002). Druhým vzorcom je koncepcná či pojmovo⁶ orientovaná rodina (Ritchie & Fitzpatrick, 1990), kde sa predpokladá, že dieťa je povzbudzované k vyjadreniu vlastných názorov a myšlienok.

Koncepcne/pojmovo orientovanej rodine sú vlastné diskusie a dôraz na hodnoty (Moudry, 2008). Tieto rodiny pobádajú svoje deti k vyjadreniu vlastného názoru podporujúc tak ich kritické myslenie (Pingree et al., 2000). Uprednostňujú tiež otvorený prístup v komunikácii s dieťaťom s dôrazom na jeho individuálne vývojové schopnosti (Ritchie, 1988). Vytvára sa tu preto predpoklad pre silnejšie rozvíjanie ich sociálnych a intelektuálnych schopností (Ritchie, 1988).

Opisovaný koncept rodinných komunikačných vzorcov bol postupom času podrobovaný kritike a reinterpretovaný (Ritchie, 1991). Vychádza však z pôvodných princípov.

Pôvodná metóda na meranie rodinných komunikačných vzorcov

Pôvodný nástroj na meranie rodinných komunikačných vzorcov obsahuje 14 položiek, ku ktorým rodičia a deti⁷ priradia mieru svojho súhlasu (McLeod & Chaffee, 1972). Väčšina z otázok začína spojením „Ako často mi môj otec matka hovorí...“ alebo: „Ako často hovorím svojmu dieťaťu...“. Jednotlivé položky vyjadrujú vlastnosti vzťahov v rodine a k okoliu a každá z nich má svoju definíciu.

Pre určenie miery zaradenia sa do rodiny orientovanej spoločensky sa pôvodne používalo 7 položiek (Tabuľka 1), ktoré boli interpretované ako nástroj na meranie pravidiel, noriem a preferovanie harmonických interpersonálnych vzťahov v rodine.

Obsah prvých piatich položiek (Ritchie, 1991; Ritchie, 1988) v nástroji na meranie komunikačného vzorca sa týka rodičov, ktorí trvajú vo vzťahu na svojej vlastnej sile, popierajú

⁵ Socio-orientation.

⁶ Concept orientation.

⁷ V prípade, že sa vytvárajú diády a triády.

kompetencie a možnosti dieťaťa a požadujú od neho bezvýhradnú poslušnosť. Dieťa je vo väčšine prípadov chránené pred správaním, ktoré by mohlo obmedziť vplyv rodiča. Štvrtá a piata položka (Tabuľka 1) preferujú a trvajú na stále platných tradičných názoroch a snažia sa presadiť tvrdenie, že v tomto prípade ide o pohľad na základnú sociálnu skupinu (Ritchie, 1991; Ritchie, 1988). V týchto dvoch položkách (Ritchie, 1988) sa od dieťaťa očakáva, že sa vzdá už pri prvom pokuse o odpor (Ritchie, 1991).

Ritchie vychádza vo svojom konštatovaní z predchádzajúceho výskumu a tvorcov (McLeod & Chaffee, 1972) nástroja na meranie rodinných komunikačných vzorcov. Dve posledné položky nie sú otvorené v presadzovaní rodičovskej autority a síl, popierajú akýkoľvek prejav samostatnosti, sily alebo vedomosti voči deťom a neskrývane povzbudzujú dieťa k osvojeniu si správania, ktoré bude zodpovedať a podporovať to rodičovské a upraví sa podľa jeho predstáv. Pokiaľ ide o súlad či harmóniu v rodine orientovanej spoločensky prvých päť položiek svedčí o tom, že harmonické vzťahy v rodine sú dosahované prostredníctvom dieťaťa, ktoré je za každých okolností podriadené dospelým. Neexistuje dôvod na využívanie socializačných techník, ako empatia či citlivosť k hodnotám ostatných. Vzájomný súlad je teda dosahovaný v jednoduchom podriadení sa, ustúpení a súhlase s tým, čo vyžaduje rodič (Ritchie, 1988).

Len posledná položka (Tabuľka 1) uvádza náznak dôležitosti vzťahu k okoliu. Žiadna z vyššie uvedených položiek, v originálnom nástroji na meranie komunikačného vzorca v rodine, nevenuje pozornosť vzťahu s inými a nezobrazuje domáce prostredie usilujúce sa o vyrovnané vzťahy (Ritchie, 1991). Opisované položky boli vytvorené na základe pôvodného vzorca (McLeod & Chaffee, 1972), ktorý od roku 1972 prechádzal zmenami (Browne, 2010; Kuhar, 2010; Ritchie, 1988; Ritchie, 1991; Ritchie, 1997; Ritchie & Fitzpatrick, 1990; Schrodt, 2008; Tims & Masland, 1985).

Tab. 1 Nástroj na meranie rodinného komunikačného vzorca so spoločenskou orientáciou (dieťa)

1	„To pochopíš, keď vyrastieš.“
2	„Moje názory sú správne a nemal by si o nich pochybovať.“
3	„Dieťa by sa nemalo hádať s dospelými.“
4	„V živote sú veci, ktoré sú buď správne, alebo nesprávne.“
5	„Sú veci, o ktorých by sa nemalo rozprávať.“
6	„Najlepšia cesta ako sa nezapliesť do problémov, je držať sa od nich čo najďalej.“
7	„Mal by si sa radšej vzdať argumentov, ako riskovať, že ľudí rozčúliš.“

Zdroj: (McLeod & Chaffee, 1972; Ritchie, 1991; Ritchie, 1988)

Pri výskume zaradenia sa do rodiny orientovanej koncepčne/pojmovo sa pôvodne používalo rovnako 7 položiek (Tabuľka 2) ako v prvej orientácii. Pôvodne bolo meranie interpretované ako súbor noriem, uprednostňujúcich výmenu názorov a diskusiu, ale vidíme, že len prvá, piata a šiesta položka zodpovedá tomuto popisu. Ďalšie štyri sa prezentujú viac so sklonom k spravodlivosti a čestnosti, ako k rozvoju intelektu či dialógu. Niekoľko položiek zohľadňuje skutočnosť, že aj deti majú nezávislé názory. Uprednostňujú etiku rovnoprávnosti, v ktorej žiadna osoba nepresadzuje svoju silu. Dôraz sa kladie na slobodnú prezentáciu názorov v rodine. Vzájomný súlad tu nie je príliš zdôrazňovaný a rodičia sa vzdávajú otvoreného používania sily ako prostriedku na presadenie si svojich argumentov pri deťoch (Ritchie, 1991).

Posledné štyri položky (Tabuľka 2) zahŕňajú v sebe vnímanie detí ako schopné učiť sa. Tri posledné položky zdôrazňujú určitý druh verbálnej agresivity, ktorá môže prekážať rozvoju priateľských a spoločenských vzťahov. Len šiesta položka sa týka očividne konfrontačného

prístupu ku komunikácii ako takej (Ritchie, 1988). Siedma položka požaduje predovšetkým zdvorilý a otvorený postoj. Aj vzhľadom na to by mala byť koncepčná orientácia komunikačného vzorca v rodine oproti spoločenskej dominantnejšia, spolu s vyváženými vzťahmi. Má však sklon zobrazovať prostredie v súvislosti so vzájomnou podporou a komunikáciou.

Tab. 2 Nástroj na meranie rodinného komunikačného vzorca s koncepčnou/pojmovou orientáciou (dieťa)

1	„V našej rodine často rozprávame o témach, akými sú politika a náboženstvo, pričom sa nie vždy zhodneme.“
2	„Každý člen rodiny by mal mať slovo v rodinných rozhodnutiach.“
3	„Keď sa s rodičmi o niečom rozprávam, často sa ma pýtajú na môj názor.“
4	„Deti vedia o niektorých veciach viac ako dospelí.“
5	„Rodičia ma povzbudzujú byť kritický voči ich myšlienkam a presvedčeniu.“
6	„Vyjadriť svoje názory je dôležité aj v prípade, že sa ostatným nepáčia.“
7	„Na veci by si sa mal pozeráť vždy aj z druhej strany.“

Zdroj: (McLeod & Chaffee, 1972; Ritchie, 1991; Ritchie, 1988)

Reinterpretácia pôvodných rodinných komunikačných vzorcov

Koncept rodinných komunikačných vzorcov nadobudol za roky od svojho počiatočného testovania a uvedenia do výskumnej praxe široké využitie. Výsledky získané jeho použitím a zameraním sa často odlišujú (Browne, 2010; Pingree, 2000), preto bol podrobovaný viacerým kritikám vzťahujúcim sa na jeho metodológiu.

V retrospektívnom vyhodnocovaní rodinných komunikačných vzorcov vznikla požiadavka na rozvoj alternatívnych meraní, respektíve na prepracovanie pôvodnej teórie (Ritchie, 1991; Tims & Masland, 1985). Ritchie (1987, 1988) analyzoval rodinné komunikačné vzorce a ich významy. Spochybnil predpoklady, že odpovede získane pri výskume komunikačných vzorcov merajú súčasné rodinné komunikačné normy. Rovnako spochybnil, že tradičný prístup ku spoločenskej orientácii komunikácie v rodine meria povahu či temperament oproti harmonickým spoločenským vzťahom. Vznikla priama konfrontácia predpokladaných výsledkov výskumu komunikačných vzorcov a výsledkov získaných na základe empirických dôkazov či znakov o tom, ako sa skúmané subjekty ukazujú na výskumnej škále (Tabuľka 1; Tabuľka 2).

Tradičná interpretácia rodinných komunikačných vzorcov poukazuje na skutočnosť, že merajú vzájomne zdieľaný pohľad na rodinné normy a že pojmová orientácia meria aj mieru, ktorou sú všetci rodinní členovia povzbudzovaní k osvojeniu si diskusie a presadzovania hodnôt. Spoločenská orientácia a jej merania intenzity v akej sú členovia rodiny nútení vyhnúť sa výmene názorov, si zachováva zhodu medzi všetkými členmi a je spájaná s usporiadanými vzťahmi v rodine (Ritchie, 1991).

Ritchie (1991) vo svojej štúdií spochybnil tradičnú interpretáciu rodinných komunikačných vzorcov. Tradičný nástroj meria konkrétne realizácie noriem respondenta, ktoré sa podieľajú na komunikácii. Koncepčná orientácia je spájaná so vzájomným podporovaním sa a s otvorenou komunikáciou. Spoločenská orientácia je zase spájaná s presadzovaním sily, kontroly v rodine, čo vedie k rodičovskej zhode, no nie k zhode medzi deťmi. Úsilie o usporiadané vzťahy je pozitívne spájané s pojmovou a nie so spoločenskou orientáciou, ako to je uvedené v predchádzajúcich definíciách.

Existujú však aj určité obavy, že položky patriace spoločenskej orientácii pravdepodobne merajú skôr rodičovskú kontrolu a presadzovanie rodičovskej sily ako mieru usporiadania vzťahov. Rovnako že stratégie spájané s touto orientáciou rodiny nemôžu viesť k usporiadaným vzťahom v nej (Fujioka & Austin, 2002).

Ritchie spochybnil a zároveň svojou prácou rozšíril aj chápanie dvoch dimenzií komunikačných vzorcov v rodine a stanovil nový pozmenený nástroj spomínaných vzorcov⁸ (Tabuľka 3; Tabuľka 4). Objasnenie významu týchto základných dimenzií rodinnej komunikácie (Ritchie 1988; Ritchie, 1991; Ritchie, 1997; Ritchie & Fitzpatrick, 1990) pomáha opäť dať zmysel lepšie organizovať a eliminovať nadbytok výsledkov či záverov vzhľadom na pôvodný nástroj (Ritchie, 1988). Napríklad podľa pôvodnej interpretácie spoločenská orientácia komunikačného prostredia v rodine kladie dôraz na relatívnu harmóniu, ale empiricky je táto dimenzia spojená s agresívnym správaním dieťaťa mimo rodiny rovnako, ako aj medzi dieťaťom a ostatnými členmi rodiny. Výsledky empirického výskumu sú obsiahnuté práve v interpretácii pôvodného nástroja.

Stváranie otvorenosti v komunikácii medzi dieťaťom a rodičom tak môžeme vnímať skôr v zobrazení harmonických vzťahov a eliminácii napätia, ako aj v stváraní rodičovskej dominancie. Preformulovanie týchto dimenzií znamená viac ako len objasnenie výsledkov empirického výskumu v novej elegantnejšej forme. V tomto úsilí je upravený vzorec ponímaný užšie a prezentovaný v oblasti rodinných spoločenských vied. Pokiaľ ide o nové definície pojmov, pochádzajúce z pôvodných rodinných komunikačných vzorcov, boli aj na základe vyššie uvedených výhrad stanovené dve nové základné pomenovania.

Prvým je zmena od spoločenskej orientácie k orientácii na konformitu⁹ a druhou úpravou pojmu je orientácia na dialóg¹⁰, ktorá vznikla z pôvodnej koncepcnej orientácie (Nardelo, 2002; Ritchie & Fitzpatrick, 1990).

Tab. 3 Nástroj na meranie rodinného komunikačného vzorca s orientáciou na konformitu (dieťa)

1	Môj otec/matka mi často hovorí čosi ako: „To pochopíš, keď vyrastieš.“
2	Môj otec/matka mi často hovorí čosi ako: „Moje názory sú správne a nemal by si o nich pochybovať.“
3	Môj otec/matka mi často hovorí čosi ako: „Dieťa by sa nemalo hádať s dospelými.“
4	Môj otec/matka mi často hovorí čosi ako: „Sú veci, o ktorých by sa nemalo rozprávať.“
5	Môj otec/matka mi často hovorí čosi ako: „Mal by si sa radšej vzdať argumentov ako riskovať, že ľudí rozčúliš.“
6	Keď ide o niečo dôležité, môj otec/matka očakáva, že poslúchnem bez otázok.
7	V našej domácnosti má posledné slovo väčšinou otec/matka.
8	Môj otec/matka si myslí, že je dôležité presadiť si svoj názor.
9	Môj otec/matka je niekedy podráždený/á, ak sa moje názory nezhodujú s jeho/jej.
10	Ak moji rodičia s niečím nesúhlasia, nechcú o tom ani nič vedieť.
11	Keď som doma, očakáva sa, že budem dodržiavať pravidlá rodičov.

Zdroj: *The Revised Family Communication Pattern Instrument (RFCP)* (Ritchie – Fitzpatrick, 1990)

⁸ Revised Family Communication Pattern Instrument.

⁹ Conformity orientation.

¹⁰ Conversation orientation.

Tab. 4 Nástroj na meranie rodinného komunikačného vzorca s orientáciou na dialóg (dieťa)

1	V našej rodine často rozprávame o témach, akými sú napríklad politika a náboženstvo, pričom nie vždy spolu súhlasíme.
2	Môj otec/matka mi často hovorí: „Každý člen rodiny by mal mať slovo v rodinných rozhodnutiach.“
3	
4	Keď sa s otcom/matkou o niečom rozprávame, často sa ma pýtajú na môj názor. Môj otec/matka ma povzbudzuje vyjadriť môj názor, keď nesúhlasím s jeho/jej myšlienkami a názormi.
5	Môj otec/matka mi často hovorí: „Pozri sa na to aj z inej strany.“
6	Zvyčajne poviem svojmu otcovi/matke, aký je môj názor.
7	Môžem povedať môjmu otcovi/matke takmer všetko.
8	V našej rodine často hovoríme o svojich pocitoch a emóciách.
9	S otcom/matkou často vedieme dlhé a pokojné diskusie o obyčajných veciach.
10	S otcom/matkou sa rád rozprávam aj vtedy, keď máme na veci odlišný názor.
11	Môj otec/matka si rád/rada vypočuje moje názory, dokonca i vtedy, keď so mnou nesúhlasí.
12	Môj otec/matka ma často povzbudzuje vyjadriť moje pocity.
13	Vo vyjadrovaní svojich emócií zvykne byť môj otec/matka veľmi otvorený/á.
14	Ako rodina sa často rozprávame o tom, čo sme robili cez deň.
15	V našej rodine často hovoríme o svojich túžbach a plánoch do budúcnosti.

Zdroj: *The Revised Family Communication Pattern Instrument (RFCP)* (Ritchie – Fitzpatrick, 1990)

Orientácia rodiny na konformitu vytvára priestor, v ktorom sú deti povzbudzované k osvojeniu a udržaniu si rovnakých postojov, hodnôt, presvedčení ako ich rodičia. Pri orientácii na dialóg rodičia vytvárajú otvorené prostredie, kde sú deti povzbudzované diskutovať spolu s rodičmi. Tieto zmeny vychádzajú aj z výsledkov, kde respondenti spájali pôvodnú koncepčnú/pojmovú orientáciu s dialógom a rovnako spoločenskú orientáciu zase s kontrolou, riadením a vedením (Moudry, 2008).

Správanie sa rodiny s dôrazom na konformitu ide ruka v ruku s dôrazom na tradičné hodnoty, s úctou k autorite a s vyhýbaním sa konfliktom. Pokiaľ je rodina zameraná na dialóg, jej orientácia predpokladá dôraz na akceptáciu a otvorenú konfrontáciu pri nesúhlase, na nezávislosť od rodičov (Ritchie, 1997).

Ritchie vo svojom zhrnutí zameranom na fungovanie rodinných komunikačných vzorcov opisuje hlavné ciele prepracovaných vzorcov. Ide o vytvorenie podmienok pre výskum rodinných vzorcov jej členov. Výskum ukazuje spôsob interpretácie spojený s kontrolou, oproti podpore socializácie detí v rodine (Ritchie, 1991). Upravený nástroj na meranie rodinných komunikačných vzorcov predstavuje dostatočnú spoľahlivosť, aby mohol byť aplikovateľný aj pre iné cieľové skupiny a ukazuje dobrú vnútornú konzistenciu (Browne, 2010).

Súčasná metóda na meranie rodinných komunikačných vzorcov

Klastrová analýza (Ritchie & Fitzpatrick, 1990) ukazuje, že tak ako vzájomný nesúhlas, tak aj konformita v rodine môžu byť zahrnuté v klasifikácii rodín podľa komunikačných noriem, ktoré sa v nich realizujú.

Upravený nástroj rodinných komunikačných vzorcov (Tabuľka 3; Tabuľka 4) sa zameriava predovšetkým na vnímanie rodičovskej otvorenosti, úprimnosti, zahŕňajúce myšlienky a pocity detí v rodinnom komunikačnom prostredí. Typ nástroja - používa sa prevažne dotazníková metóda získavania dát. Cieľová skupina - modifikovaná teória rodinných komunikačných vzorcov sa používa primárne v mladých a ekonomicky štandardných rodinách.

Opis nástroja

Nástroj tvorí 26 položiek (spojených s Likertovou škálou) hodnotiacich detské vnímanie smerom k orientácii ich rodičov vrátane vstupovania detí do rodinnej komunikácie (Dix & Gershoff, 2001). Položky sa delia do dvoch podskupín, kde sa 15 z nich vzťahuje na orientáciu na dialóg a 11 položiek meria orientáciu rodiny na konformitu. Ide o upravené a reinterpretované (Ritchie & Fitzpatrick, 1990) položky (Tabuľka 3; Tabuľka 4), pri ktorých boli použité tie pôvodné (McLeod & Chaffee, 1972), (Tabuľka 1; Tabuľka, 2). Pri originálnom nástroji rodinných komunikačných vzorcov bolo s každou orientáciou rodiny spojených sedem položiek. Tie prešli viacerými zmenami (Ritchie & Fitzpatrick, 1990; Tims & Masland, 1985).

Konečná zmena spoločenskej orientácie na konformitu zahŕňa súbor piatich položiek, ktoré sú adaptované z pôvodného nástroja (McLeod & Chaffee, 1972) rodinných komunikačných vzorcov. Rovnako pri novej interpretácii koncepcnej orientácie na dialóg bolo použitých päť originálnych položiek (McLeod & Chaffee, 1972). V konečnom dôsledku boli niektoré položky preformulované v záujme zlepšenia zrozumiteľnosti a niektoré boli pridané. Aj metóda skórovania bola rovnako preberaná z originálnej verzie (Dix & Gershoff, 2001).

Pôvodná metóda bola realizovaná päťstupňovou Likertovu škálou, v ktorej boli možnosti odpovedí rozložené od možnosti 5 – „úplne nesúhlasím“ po 1 – „úplne súhlasím“ (Huang, 2010; Ritchie, 1991). Respondent tak vyjadril mieru súhlasu či nesúhlasu s tvrdeniami, ktoré dostal v dotazníku. Dotazník pre rodičov obsahoval rovnaké položky ako detský, no bol upravený tak, že sa zmenil adresát (napríklad: „Moje dieťa...“ alebo „Často povzbudzujem svoje dieťa...“). Všetky položky boli podrobené testu reliability a tie, ktoré neboli úplné, sa vylúčili ako chybné. Reakcie na jednotlivé tvrdenia boli zaznamenané súčtom skóre od každého člena rodiny pre každú skupinu položiek zvlášť (Ritchie, 1991). Čiže respondent, či už dieťa alebo rodič, dosiahol určité skóre v spoločensky orientovanej a rovnako aj v koncepcne orientovanej rodine. Rovnaký postup, založený na individuálnom spočítavaní jednotlivých skóre, nájdeme aj v prispôbenom nástroji na meranie rodinných komunikačných vzorcov.

Pôvodný výskum (McLeod & Chaffee, 1972) uvádza, že skóre má byť interpretované ako dôkaz odrážajúci realitu v rodine a to priemerom odpovedí od jednotlivých členov rodiny (Dix & Gershoff, 2001). Ide o odpovede členov rodiny – matka, otec, dieťa, pričom sa vytvárajú diády alebo triády (Ritchie, 1991; Ritchie & Fitzpatrick, 1990).

Pri pôvodnom vzorci sa predpokladalo, že každý člen rodiny vníma jednotlivé komunikačné normy podobne ako ostatní. Tomu zodpovedá aj predpoklad vzájomnej dohody, kde výskumníci už tradične považovali odpovede každého člena rodiny za rovnako platné a za navzájom zameniteľné. Málokedy sú však odpovede získavané od viacerých členov rodiny naraz a keď aj áno, sú navzájom zvyčajne priemerované.

V upravenom nástroji na meranie rodinných komunikačných vzorcov je skóre interpretované ako dôkaz vnímania každého respondenta zvlášť a nie je priemerované.

Položkami sú kompletne vety, každá zahŕňa detailný a odlišný príklad dialógu rodič – dieťa. Odpovede sú merané na Likertovej škále v rozsahu od 5 – „silno nesúhlasím“ po 1 – „silno súhlasím“ (Dix & Gershoff, 2001). Nie vždy je dodržané pravidlo zamerať sa na jednotlivé skóre osobitne a nerobiť priemer z odpovedí otca, matky, dieťaťa. Dieťa v niektorých prípadoch vyplňa dotazník dvakrát – raz v súvislosti so vzťahom k otcovi a následne aj k matke (Sillars et al., 1984).

Zhrnutie

V predkladanej štúdií sme predstavili nástroj rodinných komunikačných vzorcov. Vychádzali sme z pôvodných štúdií s dôrazom na ich úpravy i súčasné využívanie. Predkladáme definíciu a deskripciu pojmov, ktoré sú spojené s oboma orientáciami rodinného prostredia. Ponúkame nástroj na meranie rodinného komunikačného vzorca s orientáciou na konformitu a rovnako i na dialóg. Nástroj predstavuje súbor položiek – tvrdení, ktoré sa využívajú v dotazníkovej metóde zberu dát.

Je potrebné uviesť, že rodičia a deti sa nie vždy zhodujú vo vnímaní komunikačného prostredia v rodine. Rozdiely môžu byť spôsobené rozdielnym chápaním súvislostí¹¹. Vylúčiť sa nedá ani rozdielne vnímanie správania rodičov k deťom a naopak. Rodič vníma často sám seba v súvislosti so správaním sa k jednému dieťaťu a dieťa naopak, hodnotí konanie oboch rodičov naraz (Tims – Masland, 1985). Podobné výsledky nájdeme vo výskume (Browne, 2010), kde sa ukázalo, že matky a ich dcéry majú odlišné pohľady na komunikačné vzorce v rodine. Fitzpatrick (1990) potvrdzuje, že vo väčšine diád a triád sa objavuje nesúlad medzi jednotlivými členmi rodiny. Matky môžu vnímať komunikačné prostredie v rodine viac orientované na dialóg na rozdiel od ich dcér, ktoré ho vidia viac orientované na konformitu. Dôvodom, prečo rodičia vnímajú rodinné prostredie viac orientované na dialóg aj ich snaha prezentovať rodinu v lepšom svetle. Naopak, deti vyjadrujú nesúhlas s rodičmi pri výskume svojou prirodzenou tendenciou ku kritike. Vykresľujú tým vzájomné vzťahy v rodine viac nepriaznivo (Browne, 2010). Predpoklad orientácie rodiny na dialóg alebo konformitu je často náročné odhadnúť (Ritchie & Fitzpatrick, 1990), nakoľko pokiaľ ide o rodinné záležitosti rodičia často nesúhlasia medzi sebou a ani so svojimi deťmi. Spoločenské, kultúrne a najmä jazykové odlišnosti často spôsobujú, že sa položky ťažšie adaptujú v novom prostredí (Browne, 2010). Preto je dôležité adaptovať nástroj v novom prostredí citlivo a s prihliadaním na nové podmienky, najmä s dôrazom na korektný preklad jednotlivých položiek v záujme zachovania vnútornej konzistencie testu. Predpokladom úspešnej adaptácie je otestovanie položiek dotazníka na dostatočnej vzorke respondentov ešte pred samotným testovaním v teréne. Ako odporúčanie pre nasledujúce výskumy môže byť realizácia testov napríklad len so štvrtinou respondentov, ktorí sa výrazne odlišujú od skúmaného priemeru.

Literatúra

- Browne, J. (2010). *Predicting and facilitating upward family communication as a mammography promotion strategy*: dizertačná práca. Wollongong : University of Wollongong, 2010. 229 s.
- Buijzen, M. et al. 2008. Parent Versus Child Reports of Parental Advertising Mediation: Exploring the Meaning of Agreement. In *Journal of Broadcasting & Electronic Media*. ISSN 0883-8151, 2008, vol. 52, no. 4., p. 509 – 525.
- Chaffee, S.H. et al. (1971). Parental Influences On Adolescent Media Use. *The American Behavioral Scientist*. 14(3), 323 – 340.
- Chaffee, S.H. & McLeod, J.M. & Wackman, D.B. (1966). *Family communication and political socialization*. Práca prezentovaná na: The annual meeting of the Association for Education in Journalism, Iowa City.

¹¹ Porozumenie jednotlivých položiek v teste môže byť rozdielne u rodičov a u detí, no v prípade pred-testu neboli zistené žiadne nezrovnalosti a otázky v dotazníkoch boli správne pochopené.

- Desmond, et al. (1985). Family Mediation Patterns and Television Viewing : Young Children's Use and Grasp of the Medium. *Human Communication Research*. 11(4), 461 – 480.
- Dix, T. & Gershoff, E.T. (2001). Measuring Parent-Child Relations. *Handbook of family measurement techniques*. (2), 139 – 249.
- Fujioka, Y. & Austin, E. (2002). The Relationship of Family Communication Patterns to Parental Mediation Styles. *Communication Research*. 29(6), 642 – 665.
- Hacek, J. (2014). Rodičovská mediácia a internet. In M. Droždž (ed.), *Mądrość w mediach – od bezmyslności do przemyślności*. (s.161-174) Tarnów : Biblios.
- Huang, Y. (2010). *Family Communication Patterns, Communication Apprehension and Soci-Communicative Orientative Orientation: A Study of Chinese Students*: diplomová práca. Akron : The Graduate Faculty of The University of Akron, 2010. 42 s.
- Izrael, P. (2013) Religiousness, Values, and Parental Mediation of Children's Television Viewing in Slovakia. *Journal of Children and Media*, 7(4), 507-552
- Krcmar, M. (1996). Family Communication Patterns, Discourse Behavior, and Child Television Viewing. *Human Communication Research*. 23(2), 251 – 277.
- Laswell, H.D. (1930). *Psychopatology and Politics*. Chicago : Univiversity of Chicago Press, 1930. 358 s.
- Ledbetter, A. M. (2008). Family Communication Patterns and Relational Maintenance Behavior : Direct and Mediated Associations with Friendship Closeness. *Human Communication Research*, 35(1). s. 130-147.
- Leifer, M., Kilbane, T., & Kalick, S. (2004). Vulnerability or Resilience to Intergenerational Sexual Abuse: The Role of Maternal Factors. *Child Maltreatment*, 9(1), 78-91.
- Kelly et al. (2002). Family Communication Patterns and the Development of Reticence. *Communication Education*. 51(2), 202 – 209.
- Kuhar, M. (2010). Parental Authority Styles in Adolescent-Parent Relationships. *Diskurs Kindheits- und Jugendforschung Heft*. (3), 321 – 336.
- McLeod, J.M. & Chaffee, S.H. (1972). *The construction of social reality: The social influence processes*. Chicago: Aldine-Atherton. 50 – 59.
- McLeod, J.M. et al., (1966). *Family communication patterns and communication research*. Práca prezentovaná na: The Theory and Methodology Division of the Association for Education in Journalism Convention, Iowa City, Iowa, August.
- Moudry, J.R.R. (2008). *Perceived Value Congruence and Family Communication Patterns As Predictors Of Parental Television Mediation* : dizertačná práca. Madison : University of Wisconsin – Madison, 2008. 144 s.
- Nardello, A.M. (2002). The Relationship Between Family Communication Patterns and Locus of Control : diplomová práca. Morgantown : The College of Arts and Sciences at West Virginia University, 2002. 36 s.
- Pingree, S. et al. (2000). The Effect of Family Communication Patterns on Young People's Science Literacy. *Science Communication*. 22(2), 115 – 132.
- Ritchie, L.D. (1991). Family Communication Patterns: An Epistemic Analysis and Conceptual Reinterpretation. *Communication Research*. 18(4), 548 – 565.
- Ritchie, L.D. (1988). *Family Communication Patterns and the Flow of Information in the Family*. Práca prezentovaná na: The Annual Meeting of the Association for Education in Journalism and Mass Communication.
- Ritchie, L.D. & Fitzpatrick, M.A. (1990). Family Communication Patterns: Measuring Intrapersonal Perceptions of Interpersonal Relationships. *Communication Research*. 17(4), 523 – 544.
- Rozehnalová E. (2013). *Reliabilita a validita sociomapování komunikace: se zaměřením na vzájemné hodnocení uvnitř malých pracovních skupin*: dizertačná práca. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Katedra psychologie, Psychologie – Obecná psychologie, 2013. 215 s.

- Rueter, M. A. & Koerner A. F. (2008). The Effect of Family Communication Patterns on Adopted Adolescent Adjustment. *Journal of Marriage and Family*. 79(3), 1 – 16.
- Schrodt, P. et al. (2009). Family communication patterns as mediators of communication competence in the parent – child relationship. *Journal of Social and Personal Relationships*. 26(6 – 7), 853 – 874.
- Sillars, et al., (1984). Communication and Understanding in Marriage. *Human Communication Research*. 10 (3), 317 – 350.
- Šťastná, L. a kol., (2014) Mediální výchova v rodině: postoje a přístupy českých rodičů. *e-PEDAGOGIUM*. 1 Získáno z http://old.pdf.upol.cz/fileadmin/user_upload/PdF/e-pedagogium/2014/e-Pedagogium_1-2014.pdf
- Tims, A.R. & Masland, J.L., (1985). Measurement of Family Communication Patterns. *Communication Research*. 12(1) 35 – 57.
- Tomková, J. a kol., (2015). Príležitosti a riziká používania internetu deťmi. Sociálna sieť Facebook. Záverečná správa z výskumnej úlohy: Príležitosti a riziká sociálnych médií pre detského používateľa. Bratislava : VÚDPaP. Získáno z http://www.vudpap.sk/sub/vudpap.sk/images/publikacna_cinnost/tomkova.a.kol.2015.prilezitosti.a.rizika.pouzivania.internetu.detmi.socialna.siet.facebook.pdf
- Toms, A.R. & Masland, J.L. (1985). of Family Communication Patterns. *Communication Research*. 12(1), 35 – 57.
- Youn, S. (2008). Parental Influence and Teens' Attitude toward Online Privacy Protection. *The Journal of Consumer Affairs*. 42(3) 362 – 388.